

SALJUQIYLAR DAVLATINING VIZANTIYA BILAN ALOQALARI

Qodirova Nigora Yaqubbekovna
Valiyev Xayotbek Dilshodbek o'g'li

Qodirova Nigora Yaqubbekovna
Andijon davlat pedagogika instituti magistri

ARTICLE INFO.

Annotation

Key words:

*Saljuqiylar, Anadolu,
Iznik, Ko'nya, Qoraxitoylar,
Buvayhiylar, Islom, O'g'uzlar*

Saljuqiylar davlati va uning Vizantiya bilan aloqalari haqida so'z boradi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Biz tinchlik va barqarorlik, do'stlik va hamkorlik kabi buyuk ne'matlarni alohida qadrlashimiz va mustahkamlashimiz, yoshlarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini tarbiyalashimiz kerak

Sh.Mirziyoyev

Mavzudan ma'lum bo'lishicha, ushbu maqolada Vizantiya imperiyasi, Buyuk Saljuqiylar imperiyasi va Anadolu Saljuqiylar davlati o'rtasidagi munosabatlar ko'rib chiqiladi. Ushbu maqolada mening shaxsiy sharhlarimdan ko'ra, tarixiy manbalar va tarixga oid kitoblardan olingan ma'lumotlar baham ko'riladi. 1048 yili Saljuqiylar Arzurum yaqinidagi Pasinler tekisligida Vizantiya-Gruzin birlashgan qo'shinini mag'lub etdi va bu sanadan keyin saljuqiylar Sharqiy Anadoluga tez-tez bosqinlar uyushtira boshladi. Alparslon 1071 yilda Manzikertda Vizantiya imperatori Diogen IV ning katta Vizantiya qo'shinini mag'lub etdi. Romanos Diogenni qo'lga olganida, u bugungi kungacha saqlanib qolgan katta obro'ga ega bo'ldi. Qolaversa, Ma'lumki, Manzikert g'alabasi Anadolu eshiklarini turklarga ochib berdi va Anadoluni turk vataniga aylantirish imkonini berdi. 1071-yilda Alp Arslon va Romanos Diogen o'rtasida tuzilgan kelishuv Diogendan keyin Vizantiya rahbari bo'lgan Genrix VII tomonidan imzolangan. Mixail Dukas bunga rioya qilmadi. Shundan so'ng Sulton Alparslonning buyrug'i bilan turli turk xalqlari Anadoluga kirdilar. Anadolu Saljuqiylar davlatiga asos solgan Kutalmisho'gullari Vizantiyadagi taxt kurashlaridan tez-tez foyda ko'rdi. Qutalmisho'g'ullari N. Botaneyesni bir muddat qo'llab-quvvatlab, taxtga chiqishiga imkon yaratib, raqibini qo'lga oldi. Shu tariqa Izmit va uning atrofi saljuqiylar qo'lga o'tdi. Biroq Sulton Malikshoh ko'proq markazlashgan siyosat yurita boshladi. U Suriya ustidan nazoratni

tiklash uchun ukasi Tutushni u yerga yubordi va bu maqsadiga erishdi. Amir Porsukni ham Anadoluga yubordi. Sulaymonshohning katta akasi Mansurning hayotiga nuqta qo'ygan Porsuk Sulaymonshohga tegmadi. Buning sabablaridan biri Sulaymonshohning Vizantiya bilan yaxshi aloqalari va ulardan olgan yordami deyish mumkin. 1080 yilda Iznikning saljuqiylar tomonidan bosib olinishi ham Vizantiya imperiyasi ishtirokidagi taxt to'qnashuvi natijasi edi. Aleksios Komnenos taxtga o'tirgandan so'ng saljuqiylar Vizantiyaga nisbatan erkinroq harakat qildilar. Buning sababi shundaki, yangi imperator bilan ilgari hamkorlik bo'lmagan. Bu davrda saljuqiylar Bosfor bo'g'ozini sohiliga kelib, bu yerdan o'tayotgan qayiqlardan o'lpon yig'ish uchun politsiya bo'limlarini qurdilar. Bundan tashqari, bu davrda Marmara shaharlarining bir qismi saljuqiylar qo'lga o'tdi. Aleksios vaqti-vaqti bilan bu postlarga bostirib kirgan bo'lsa-da, Bolqonda yanada jiddiy xavf-xatarlarga qarshi choralar ko'rishi kerakligi sababli, Sulaymon Shoh bilan kelishuvga erishdi va shunga ko'ra bugungi kunda chegara sifatida (1081)Istanbulning Dragos tumanida joylashgan kichik Drakon oqimi qabul qilindi. Shundan so'ng Sulaymon Shoh Anadoluga ko'z tikdi. Sharqda Arman knyazligining tashkil topishi va uning Malikshohning roziligi Sulaymon Shohni bu yerga turtki berdi. U 1082 yilda Kilikiyaga tushdi, Tarsni egalladi va 1083 yilgacha butun Kilikiyada hukmronlik qildi. Bolqonlardan keyin Aleksios yana Anadoluga yuzlandi va Nikayaga hujum qildi. Shundan so'ng tezda mintaqaga kelgan Sulaymonshoh imperatorning o'g'lining o'ldirilishini ta'minladi, ammo Iznikni saqlab qola olmadi. Shundan so'ng, 1086-yilda Sulaymonshoh yana sharqqa burilib, Antakyaga yo'l olish uchun Iznikni tark etdi. Bu yerda juda qiziq voqea ro'y berdi va shahar ma'muriyati va arman ruhoniysi va uning o'g'li saljuqiylarning shaharga kirishiga yordam berishdi. Anadolu saljuqiylari bu istilo bilan o'zlarini bir butun sifatida Buyuk Saljuqiylardan ajratib oldilar. Bu holat Suriyadagi hukmdorlarni bezovta qildi, chunki ular endi Anadolu saljuqiylari bilan rasman qo'shni edilar. Suriya saljuqiylari qo'shnilarining yordami bilan Anadolu saljuqiylariga qarshi askar to'pladilar. Sulaymonshoh bu tahdidga qarshi Halabga yuzlandi. Shundan so'ng Suriya saljuqiylari hukmdori, Halab hokimi Malikshohning ukasi Tutushdan yordam so'radi. Tutush bu iltimosni bajonidil qabul qildi va Sulaymon Shah va Tutush 1086 yilda frontda uchrashdi. Anna Komnena yozganiga ko'ra, Sulaymon Shoh bu urushda o'zini o'ldirgan. Bu kutilmagan o'limdan so'ng, davlat ichida tartibsizliklar paydo bo'ladi. Malikshoh ham vaziyatga aralashib, Sulaymonshohning ikkinchi to'ng'ich o'g'lini Isfahonga olib ketdi. Biroq 1092-yilda vafotidan so'ng uning o'rniga kelgan o'g'li Berkjaruk Sulaymonshohning o'g'lini ozod qilishga ruxsat beradi. Xuddi shu yili Sulaymon Shahning bu o'g'li Qilicharslon I nomi bilan taxtga o'tirdi. Timothy E. Gregory o'zining "Vizantiya tarixi" kitobida yozganiga ko'ra, Vizantiya bu hukmdorsiz davrda Anadoludan saljuqiylarni quvib chiqarish qudratiga ega bo'lgan, ammo salibchilarning kelishi sababli bunday operatsiyani amalga oshirmagan. Ularning bunga erisha oladigan kuchlari borligi haqidagi da'vosini u saljuqiylarning og'ir ahvolga tushib qolgan bilan bog'ladi. Anna Komnena tomonidan Istanbulga kelish sanasi sifatida berilgan sana, hech bo'lmaganda Frank salibchilar uchun 1096 yil. Judayam yaxshi, Vizantiya qo'shini saljuqiylar bilan birga saljuqiylar ustiga yurib, ularning kuchi bilan Anadoludan haydab chiqarsa ham bo'lardi, lekin bunday bo'lmadi, baribir ularda bunday imkoniyat yo'q edi, deb o'ylayman. Saljuqiylar hukmdorsiz qolgan olti yillik davrda avvaliga Abulqosim, keyin esa Abulg'oziy aka-uka davlatni boshqarib, uning parchalanishiga yo'l qo'ymadi. Qilicharslon qaytib kelgandan keyin birinchi qilgan ishlari Vizantiyaga qarshi bo'ldi. U turk beyi Chaka beyning qiziga Izmirda turmushga chiqdi va ittifoq tuzdi, keyin u bilan yuborilgan kuchlar vizantiyaliklarni mag'lub etdi. Dastlab yaxshi boshlangan bu hamkorlik avvalgidek sog'lom davom etmadi. Chaka Beyning Egeyda Vizantiya kemalariga qilgan hujumlari va Vizantiya dengiz floti va iqtisodiyotiga yetkazgan zarari tufayli Aleksios unga bir flot jo'natadi, boshqa tomondan esa Kilicharslonga maktub yozib, quruqlikdan hujum

qilishga majbur qildi. Nihoyat, Chaka Bey Kilicharslon tomonidan o'ldirildi. Ko'p o'tmay salibchilarning Istanbulga kelishi sodir bo'ldi. Anna Komnena bu voqeani quyidagicha tasvirlaydi; "Qisqa dam olgandan so'ng, imperator (Aleksios Komnenos) shaharga ko'plab frantsuz askarlari yetib kelishayotgani haqida xabar oldi. Ayni paytda ular chidab bo'lmas "U ularning tajovuzkor munosabati, beqaror va faol xarakterlari va xarakterlariga qo'shilgan boshqa g'alati jihatlaridan qo'rqadi va frantsuzlar doimo pulga chanqoq ekanliklarini va shuning uchun istalgan vaqtda, har qanday sababga ko'ra sulhni buzish imkoniyatiga ega ekanligini biladi. " Papa Ioann II Urbanning sa'y-harakatlari natijasida tashkil etilgan frantsuz, nemis va italyan rahbarlari qo'mondonligi ostidagi tartibsiz va tartibsiz odamlar 1096 yilda Anadolu tomoniga o'tkazildi. Qayerga borsa, dinidan qat'iy nazar qirg'in qilgan va talon-taroj qilgan bu qo'shin Izmit yaqinida to'qnash keldi va ba'zilarini qirib tashladi. Ammo harbiy xizmatni yaxshi biladigan zirhli otliqlardan iborat qo'shin keyinchalik mintaqaga etib keldi. G'arbiy ma'noda salib yurishi g'oyasi Vizantiya uchun mutlaqo begona edi. Dinsizlarga qarshi kurash Vizantiya uchun yangi holat emas edi. Davlatning majburiy va og'ir burchi sifatida ko'rilgan bu ish tufayli qadimgi Vizantiya o'lkasi bo'lgan Muqaddas Yerni saqlab qolish yaxshi nasroniy bo'lish emas, balki davlatning tabiiy burchi sifatida ko'rilgan. . 1097 yilda salibchilar qo'shinlari Iznikni qamal qildilar. Kilicharslon bu qamalni olib tashlashga harakat qilsa ham, muvaffaqiyatga erisha olmadi. Shaharni himoya qilishga uringan turklar vizantiyaliklar bilan shartnoma tuzib, shaharni salibchilarga topshirdilar. Yana 1097-yilda Donishmand va Kapadokiya dan olingan askarlardan iborat birlashgan turk qo'shini Eskishahar atrofida salibchilar qo'shini bilan to'qnash keldi, lekin u yerda ham muvaffaqiyat qozona olmadi. Shundan so'ng Qilicharslon salibchilarga qarshi yo'qotish taktikasini qo'llay boshladi va salibchilarning Konyaga kelishiga to'sqinlik qila olmadi. Bundan tashqari, G'arbiy Anadoluda Egey dengizi sohilidagi turklar qo'l ostidagi ba'zi hududlar Vizantiyaliklar tomonidan ishg'ol qilindi va turklarning kelishi bilan Toros tog'lariga chekingan armanlar yana tekisliklarga tusha boshladi. Salibchilar Saljuqiylar o'lkasini tark etgach, Anadolu turklari qisqa vaqt ichida tuzalib ketdi. Konya poytaxti etib tayinlandi. Saljuqiylar bilan bir qatorda Danishmendlar ham salibchilarga qarshi qattiq kurash olib bordilar. 1100 yilda Danishment qo'shini Malatya atrofida salibchilar qo'shinini qattiq mag'lub etib, qo'mondonini qo'lga oldi. Shundan so'ng 1101 yilgi salib yurishlarini tashkil qilgan qo'shinlar Anadoliga kirdi. Sulton Kilicharslon va Danishment G'oz 1101 yilda Merzifon yaqinida duch kelgan salibchilar qo'shinini yo'q qildi. Shunday qilib, Konya Ereğlisi atrofida ketma-ket ikki yirik salibchilar qo'shini yo'q qilindi. Bu turklarning oldingi mag'lubiyatlar tufayli yo'qolgan o'ziga bo'lgan ishonchini qaytardi. Danishmendlar bilan tuzilgan ittifoq uzoq davom etmadi. Danishmentidlar tomonidan asirga olingan salibchilar qo'mondonlarining to'lov evaziga ozod qilinishi va Kilicharslonning o'zi aytgan to'lov miqdorini ololmasligi tufayli Saljuqiylar bilan Danishmentidlar o'rtasida kelishmovchilik yuzaga keladi va 1103-yilda Saljuqiylar Danishmentidlarni frontda mag'lub etib, 1105-yilda Malatyani egallab, bu beklik qudratiga katta zarba berdilar. Kilicharslon Iroq saljuqiylarining zaifligidan foydalanib, Mosulni olmoqchi edi. Bu iltimos uni Buyuk Saljuqiy sarkardalaridan biri amir Chavli bilan yuzma-yuz keltirdi. Dastlab ustunlikka ega bo'lib, shaharni egallashga muvaffaq bo'lgan bo'lsa-da, Chavli katta qo'shin to'plab, Habur daryosi bo'yida unga qarshi turadi. Qilicharslon bu urushda mag'lub bo'lishini anglab, qo'lga tushmaslik uchun otini olib Habur daryosidan kechib o'tmoqchi bo'ladi, lekin bu uning suvga cho'kib halok bo'lishiga sabab bo'ladi (1107).

Saljuqiylarning notinch davrda bo'lganidan foydalangan Aleksios, Edremit-Antaliya chizig'idagi barcha turk aholi punktlarini bosib olishga harakat qildi. O'sha davrda salibchilarga qarshi kurashlari bilan o'z nomini tanitgan amir Hasan bu harakatga ma'lum darajada qarshilik ko'rsata oldi.

Vizantiya qo'lga kiritgan joylarda haddan tashqari zo'ravonlik ko'rsatgani uchun bu yo'lda yashovchi turk aholisining katta qismi Anadoluning ichki qismiga (1109-1110) qaytdi. 1110-1116-yillarda Shohinshohlar davrida urush va to'qnashuvlar bo'lib, bu urushlarda vizantiyaliklar, saljuqiylar muvaffaqiyat qozongan. Bularning oxiriga kelib, akasi Mesutning unga qarshi chora ko'rayotgani haqidagi xabarni olgan Shahinshoh Aleksios bilan tinchlik shartnomasini imzoladi. Biroq ukasining hiylasi natijasida qo'lga tushib, o'ldiriladi. 1111 yilda Aleksios Komnenos Anadoluga sayohatga chiqdi. Bu safarda saljuqiylar unga va saljuqiylarga juda bag'rikenglik va yaxshi niyat bilan munosabatda bo'lishdi. Bu sayohatning eng muhim jihati, Aleksiosning o'zi tashrif buyurgan hududlardagi Vizantiya aholisini evakuatsiya qilishni qabul qilganligi edi. Bu mintaqada uzoq muddatli etnik o'zgarishlarga sabab bo'ldi.

Izzetin Mesut I hokimiyatga kelganidan ikki yil o'tib Vizantiya imperatori Aleksios vafot etdi. II o'rniga. Jon Komnenos o'tib ketdi. Mesutning birinchi qilgan ishlaridan biri dengizli hududidan boshlagan va g'arbiy hududlarni qaytarib olishni maqsad qilgan ekspeditsiyalari edi. Yangi imperator bu xabarni oldi va ekspeditsiyaga otlandi. Turli urushlarda saljuqiylarni mag'lub etgandan so'ng bir qancha chora-tadbirlar tuzib, Istanbulga qaytadi. Ammo turklarning urushga tayyor emasligini o'ylab, katta yurishga tayyorgarlik ko'radi va bu yurishda muvaffaqiyat qozonadi (1119). Kilicharslon Malatyani qo'lga kiritib, Danishmend xalqini juda zaif holatda qoldirdi, lekin o'limidan keyin boshlangan taxt kurashlari tufayli Saljuqiylar bir oz kuchini yo'qotdi. Xuddi shu davrda Danishmend xalqi o'z hukmdori amir G'ozni boshchiligida o'z kuchlarini to'plagan edi. Danishmentidlar yordamida saljuqiylarni butunlay Danishmentli ta'sirida qoldirib, Amir G'ozning kuyovi bo'lgan Sulton Mesut taxtga o'tirdi. Darhaqiqat, bu ta'sir ta'sirida Malatya yana Danishmentlar hukmronligi ostiga o'tadi (1124). 1125-yilda buyuk saljuqiylar tomonidan ozod qilingan amir Arap Konyaga kelib, taxtni osongina egalladi. Shundan so'ng Mesut Istanbuldan yordam so'radi. Imperator unga yordam berishga rozi bo'ldi. Biroq, buning o'zi etarli emas edi. Amir G'ozni uni yana taxt uchun qo'llab-quvvatladi va yana taxtga chiqishiga sabab bo'ldi. Amir Arap Istanbulga qochib, umrining oxirigacha shu yerda qoldi. Amir G'ozni vafotidan keyin Anqara va Chanqiri yana saljuqiylar qo'lga o'tdi. Bundan tashqari, Mesut davrida Iznik yana poytaxtga aylantirildi. Danishmentidlar o'rtasida boshlangan taxt kurashlari Anadolidagi siyosiy hokimiyatning Danishmentidlardan Saljuqiylarga o'tishiga sabab bo'ldi. Bu kurashlardan unumli foydalangan Mesut, bu safar ham xuddi Amir G'ozniyning to'ng'ich o'g'lini taxtga chiqishi uchun himoya qilardi. Boshqa tomondan Malatyani yana qamal qilib, keyingi yili (1144) Elbiston viloyatini o'z hududiga qo'shib oldi. Bular sharqda sodir bo'lar ekan, g'arbdagi turk qabilalari Egey mintaqasiga bosqinlarini davom ettirdilar. Imperator Ioann Komnenos vafotidan keyin 1143 yilda boshlangan turkman bosqinlarini to'xtatish uchun uning o'rniga Manuel Komnenos o'tirdi.

U ekspeditsiyaga chiqdi. Ammo sog'lig'i bilan bog'liq muammolar tufayli u katta muvaffaqiyatlarga erisha olmay, Istanbulga qaytdi. Biroq, yana tashqariga chiqqanida, Lidiya hududidagi turklarga qarshi bir oz muvaffaqiyatga erishdi, lekin bu uning uchun etarli emas edi. U 1146 yilda Konyaga ekspeditsiya uyushtirishga qaror qildi. U Mesutni Konyadan qochishga muvaffaq bo'lgan bo'lsa-da, shaharni taslim eta olmadi va qamalni olib, chekinishga majbur bo'ldi. Mesut 1152 yilda Malatyaga yurish qilib, Danishmentli hukmdorining o'ziga bo'ysunishini ta'minladi. Keyinchalik u Kilikiyada arman shahzodasiga yurish qilgan bo'lsa-da, vabo epidemiyasi tufayli aniq natijaga erishmasdan chekinishga majbur bo'ldi. Tez orada u kasal bo'lib qoldi. U mamlakatni uch o'g'li Qilicharslon, Shahinshoh va Devlet o'rtasida bo'lib berdi, lekin taxtni o'zi juda yaxshi ko'rgan Elbistonlik Melikiy Qilicharslonga qoldirdi. U 1155 yilda vafot etgan.

II. Qilicharslon taxtga chiqishi bilanoq ichki tartibsizliklar boshlandi. Avval u akasi Davlatni yo'q qildi. Keyin u Danishment xalqi qo'zg'olonini bostirdi. Oradan ko'p o'tmay, otasi hayotining so'nggi yillarida to'liq nazorat qila olmagan Kilikiyadagi Arman knyazligi Marashga hujum qilganda, u Marash tomon harakat qildi. U 1157 yilda bu erda tinchlikni ta'minladi. 1158-yilda Manuel Komnenos Antioxiya hukmdori bilan ittifoq tuzib, Kilikiya arman knyazligiga qarshi yurish qildi va mintaqani o'ziga bo'ysundirdi. Oradan ko'p o'tmay Qilicharslonning kuchini sindirish maqsadida uning dushmanlari bilan ittifoq tuzishga harakat qildi. Biroq Kilikiyadan Istanbulga qaytayotganda saljuqiylar qo'shini hujumida (1159) katta yo'qotishlarga uchradi. Biroq, qisqa vaqt o'tgach, imperator tomonidan tuzilgan ittifoq harakatga kela boshladi. Shundan so'ng Kilicharslon Danishment xalqiga qarshi yurish qildi, ammo ittifoq kuchlarining yordami natijasida bu urushda mag'lub bo'ldi. Vaziyatdan chiqa olmasligini anglagan Qilicharslon Istanbulga keladi va u yerda imperator Manuel Komnenos bilan tinchlik shartnomasi tuzadi (1162). Ushbu shartnoma shartlari quyidagicha edi; Kilicharslon dushmanga aylanib, imperatorning dushmanlariga qarshi kurashar, so'nggi yillarda Vizantiyadan tortib olgan shahar va shaharlarni qaytarib beradi, turkmanlarning chegara hududlariga bosqinlarini oldini oladi, kerak bo'lganda askarlarini Vizantiya qo'shini safiga jo'natadi. U Istanbulda bo'lganida birinchi qilgan ishi, ittifoqdoshi Artuqiylar bilan birga atrofdagi hududlarga hujum qilib, talon-taroj qilgan Danishmentlarga qarshi yurish qildi. Danishment xalqi ham uning ukasi Shahinshoh bilan ittifoqda edi. Kilicharslon Sivasni bosib oldi. Danishment xalqining lideri Yagubasan, Kilicharslarga qarshi Shahinshah bilan qarshilik ko'rsatish uchun borgan Chanqirida vafot etdi. Bu holat Qilicharslonning ishini ancha yengillashtirdi. Qisqa vaqt ichida u Danishmentlar qo'l ostidagi ko'plab shahar va hududlarni o'z nazoratiga oldi. U akasi Shahinshohni ham mag'lub etdi. Anadoluda siyosiy birlik tomon olg'a siljish bo'ldi. Bularning barchasiga qaramay, Danishment xalqining tarix sahnasidan chiqib ketishi uchun 1175 yil kerak bo'ldi. Bunday tez va keng ko'lamli kengayishdan qo'rqib, imperator Manuel 1176 yilda Konyaga ekspeditsiya uyushtirdi. Niksor yaqinida bo'lib o'tgan jangda saljuqiylar katta g'alaba bilan maydonga chiqdi. Kilicharslonga sovg'a sifatida Vizantiya qo'mondoni boshi sifatida yuborilgan. Shunday qilib, Manuel Komnenos foydasiga bo'lgan va Qilicharslonni Istanbulga olib kelgan shartlar teskari bo'ldi. Manuelning bu ekspeditsiyani tashkil etishining eng katta sabablaridan biri Egey dengiziga rejalashtirilgan turkman reydlari edi. G'alabadan keyin Kilicharslon qo'shinning boshida bo'lmasa ham Egeyda Saljuqiylar yurishini davom ettirdi. U 1180-yilda Manuelning Miryokefalondan keyin qabul qilingan tinchlik shartlariga rioya qilmasligini asoslab, Uluborlu, Kutahya, Eskishehir va Alashehirni o'z hukmronligi ostiga oldi. Xuddi shu davrda Buyuk Saljuqiy sultoni Sancar qoraxitoylar va o'g'uzlar tomonidan mag'lubiyatga uchrach, turklarning Anadoluga vaqti-vaqti bilan yanada shiddatli ko'chishlari sodir bo'la boshladi. Shu tariqa Onado'lining turklanishi tezlashdi. Yoshi o'sib borayotgani, sog'lig'i va kuchining etishmasligi, uzoq va charchagan hukmronligi tufayli Kilicharslon taxtdan voz kechish g'oyasiga yaqinlasha boshladi. Bundan tashqari, uning o'g'illari orasida taxtga chiqish istagi ortib borayotgani bu fikrni qo'llab-quvvatladi. U turk davlati an'alariga amal qilgan holda mamlakatni 11 o'g'liga bo'lib bergan (1186). O'shandan beri Qilicharslon Konyada "Sulton" sifatida yashadi va o'g'illari o'zlariga berilgan hududlarda "Melik" sifatida hukmronlik qilishda davom etdilar. Bundan tashqari, nafaqat chegaralar qo'riqlandi, balki mamlakatga yangi joylar ham qo'shildi. Salahattin Ayyubiy Quddusni egallab salibchilarga bergan katta zarbadan so'ng, Germaniya imperatori Frederik Barbaros qo'mondonligidagi olmon salibchilar qo'shini 1190-yili Anadoluga kirdi. Qilicharslon va imperator do'st bo'lishsa ham turkmanlar va meliklar salibchilarning Onado'lidan oson o'tishiga imkon bermadilar. Shunday qilib, ular tez-tez reydlar uyushtirib, yo'qotishlarga olib keldilar. 1190 yilda Aqshehirda urush

olib bordilar. Og'ir zirhlangan salibchilar qo'shini jangda g'alaba qozondi, ammo ular oldinga siljishsa ham, muvaffaqiyatga erishish uchun juda zaif edi. Karaman orqali Chukurovaga tushgan qo'shin qo'mondoni Frederik Silifke daryosida cho'kib halok bo'ldi. Qilicharslonning so'nggi kunlarida uning o'g'illari o'rtasida taxt uchun kurashlar yanada keskinlashdi. Shu darajadagi, hatto Melikshoh kabi o'zini sulton deb e'lon qilganlar ham bor edi. 1192 yilda Qilicharslon taxminan 80 yoshida vafot etdi. Uning o'rniga kichik o'g'li G'iyosettin Keyxusrev taxtga valiahd qilib tayinladi.

G'iyosettin Keyhusrev I ning birinchi saltanati olti yil davom etdi. Boshqa birodarlar buni qabul qilishmaydi, lekin ma'lumki, bu davrda ularning hech biri sultonlik unvonidan foydalanmagan. Boshqacha aytganda, ular hukmdorning qonun-qoidalarini, urf-odatlarini buzolmagandek tuyuladi. Katta akasi Qutbettin Melikshoh vafot etgach, ularning eng shuhratparastlari vafot etgani uchun ishlar biroz osonlashdi. Qolgan ikki muhim aka-uka turli ishlar bilan mashg'ul bo'lgani uchun Keyxusrav Qo'niya taxtini himoya qilishda katta muammoga duch kelmadi. Bu holat hatto unga Vizantiyaga qarshi kurashish uchun joy ham berdi. III. Aleksios hukmronligi davrida Vizantiyadagi vaziyat umuman ko'ngilni quvontirmasdi. Korruptsiya va korruptsiya yuzaga chiqdi, tizimning chiriganligi oshkor bo'ldi. Poraxo'rlik, o'g'irlik, mansabni suiiste'mol qilish, davlat xizmatchisi lavozimini sotish endi ochiqdan-ochiq amalga oshirildi va ularga hech kim aralashishga hojat sezmad. III. Aleksios Istanbul va Koniya o'rtasida savdo qilayotgan saljuqiy savdogarlarni qamoqqa tashlab, mollarini musodara qildi. Shundan so'ng Keyxusrev Menderes daryosigacha bo'lgan barcha Vizantiya aholi punktlarini qo'lga kiritdi. bu erda U asirga olingan nasroniy xalqni Aqshehrga joylashtirmadi va ulardan soliq undirmadi. Shunday qilib, u bu odamlarning o'ziga va saljuqiylarga bog'lanib qolishini ta'minladi. Yuqorida tilga olingan Vizantiyaning ahvoli va yaratgan og'ir hayot sharoiti tufayli Saljuqiylar o'lkasida bu ijobiy manzarani ko'rgan nasroniylarning katta bir guruhi o'z vatanlarini tark etib, Anadolu Saljuqiylar davlatiga joylashdilar. Shunday qilib, Vizantiya bilan tinchlik o'rnatilgan bo'lsa ham, bu odamlar qaytib kelmadi. Bu holat Sultonning ishlab chiqarishga, taraqqiyotga va qarorgohga qanchalik ahamiyat berganining yaxshi ko'rsatkichidir. Biroq, 1196 yilda II. Ruknettin Sulaymonshoh Konyaga kirib, taxtni egalladi.

Sulaymonshohning birinchi harakatlari akaloriga qarshi edi. Argunshohdan Amasiyani, Behramshohdan Niksarni oldi. Bu ichki kurashlardan foydalangan arman shahzodasi saljuqiylarga hujum qiladi. Biroq Sulaymonshoh boshqa arman hukmdorining dastaklari bilan xavfni bartaraf etib, mintaqaga yana tinchlik keltirdi (1199). Shundan so'ng Anadoluda turk siyosiy birligini o'rnatish uchun harakat qila boshlaydi. 1200 yilda Malatyani o'z hukmronligi ostiga oldi. U ham o'z hukmronligini Xarputdagi Artuqiylar sho'basini hukmronligiga yukladi. III. Bu safar Aleksios Samsunga ketayotgan savdo kemalariga bostirib kirdi va mollarini musodara qildi (1201). Qipchoqlar bilan ittifoq tuzgan gruzinlar kuchayib, atrofdagi hududlarga bostirib kirishadi va Qarsni egallaydi. Shunda Sulaymonshoh Erzurumga keldi. Bu erda u saltuqiylarni ham yo'q qildi. So'ngra Gruziyaga yurish qildi, lekin qarorgohiga qilingan bosqin natijasida qattiq mag'lubiyatga uchradi va yana Erzurumga qaytishga majbur bo'ladi. Bu davrda gruzinlarga boshchilik qilgan qirolicha Tamara qo'shinida qipchoq askarlari ham bo'lgan. Mish-mishlarga ko'ra, Tamara Sulaymonshohga uylanmoqchi bo'lgan, ammo Sulaymonshoh barcha gruzinlar musulmon bo'lish shartini qo'yganidan keyin munosabatlar yomonlashgan. Shundan so'ng Sulaymonshoh o'z hukmronligini Onado'lidagi bekliklar va birodarlariga yuklamoqchi bo'ldi. Anqarani olish uchun kurashgan Sulaymonshoh, oxir-oqibat uni ukasi Melik Mesutdan olishga muvaffaq bo'ldi, lekin 1204 yilda Gruziyaga yana yurish paytida hayotdan ko'z yumdi.

Sulaymonshoh davrida G'iyosettin Keyhüsrevning hayoti ancha sarguzasht va faol edi. Keyhüsrev bu to'qqiz yil davomida Anadoluning ko'plab mintaqalarida ba'zan ixtiyoriy, ba'zan esa zarurat bilan

bo'lgan edi. Avvaliga Arman shohi Leonga bordi, lekin Leon Sulaymonshohdan qo'rqanidan uni mehmon qila olmadi, lekin o'z mamlakatida bo'lganida juda yaxshi va yaxshi kutib oldi. Keyin Elbistonlik Melikiy ukasi Tug'ulshohning oldiga keldi. Holbuki, Tug'ulshoh taxtga ko'zi tushgan odam emas edi. Keyhüsrevga bay'at qilgani kabi, ayni damda Sulaymonshohga ham bay'at qilgan edi. Bu ishga aralashmaslik uchun Keyxusrevni mehmon qila olmadi. Shundan so'ng Keyhüsrev Malatyaga ketdi. Malatya Meliki Kayzershoh Sulaymonshohdan olgan kuch bilan o'z mavqeini himoya qilmadi. Boz ustiga, Ayyubiylardan Melik Odilning qiziga uylanib, unga kuyov bo'ladi. Bu unga Saljuqiy ma'muriyatlariga nisbatan siyosiy ustunlik berdi. Biroq Keyxusrav bu yerda uzoq to'xtab qolmadi. Ayyubiylar huzuriga borib, ulardan hech qanday natija ololmagach, Istanbulga borishga qaror qiladi. Imperator uni juda yaxshi qabul qildi. Bir muddat shu yerda qoldi. Imperator uni Mavrozomesning qiziga uylantirdi. Bu Keyhüsrevga Istanbulda biroq erkinroq harakat qilish uchun joy ochdi. Biroq, salibchilar 1204 yilda shaharga kirganlarida Keyhüsrev Mavrozomesga borishga majbur bo'lib, Konyaga qaytguniga qadar shu yerda yashadi.

Cherkovlarning ajralishi va birinchi salib yurishidan beri davom etgan jarayonda Vizantiya va katolik dunyosi o'rtasidagi munosabatlar tobora uzoqlashib bordi. Manuelning G'arbga nisbatan tajovuzkor siyosati va Andronikosning lotin tiliga ochiq dushmanligi yomonlashgan munosabatlarning ochiq dushmanlikka aylanishiga sabab bo'lgan. Anjelos davridagi zaif Vizantiya davlati g'arbda Istanbulni egallash rejalarining boshlanishi uchun qulay sharoit yaratdi. Buni birinchi marta Norman rahbarlari ikkinchi salib yurishi paytida taklif qilishgan. Germaniya imperatori Frederik Barbaros bunga juda yaqin keldi. Venetsiyalik tijorat va siyosiy manfaatlar muvozanatga qo'shilgach, reja amalda qo'llanildi. Salibchilar venetsiyaliklarning kemalariga o'zlari xohlagan to'lovni to'lay olmadilar. Shundan so'ng venetsiyaliklar vengerlarning yangi bosib olingan Zara shahriga hujum qilishlarini xohlashdi. Vengerlar nasroniylar va katoliklar bo'lishsa-da, salibchilar bu iltimosga bo'ysunib, Zarani venetsiyaliklarga olib ketishdi. Bu sodir bo'lganidan ko'p o'tmay, IV. Aleksios Papaga venetsiyaliklarga cherkovlar va pullarni birlashtirishga va'da berdi va ulardan uni taxtga ko'tarishlarini so'radi. Bu hamma uchun foydali bo'ladi. Salibchilar qo'shini Istanbulga keldi. Avval Galata va Pera qo'lga olindi. Oltin shoxdagi zanjir uzilib, salibchilar floti Oltin shoxga kirdi. Tez orada shahar qurshab olindi va egallab olindi. Imperator III. Aleksios o'lja bilan shaharni tark etdi. IV. Aleksios taxtga o'tirdi, lekin o'zini va xalqini salibchilarga asir qilib qo'ygani uchun xalq undan qattiq g'azablandi. Tez orada ular qo'zg'olon ko'tarishdi. Bunday holda, xalqdan soliq yig'ish va venetsiyaliklarga va'da qilingan pulni to'lash mumkin emas edi. Jamoatlarni birlashtirish haqida gap bo'lishi mumkin emas edi. Isyonchilar IV. Ular Aleksiosni o'ldirib, taxtga o'zlarining imperatorlarini o'rnatdilar, ammo bu salibchilarga umuman mos kelmadi. Shahar yana qo'lga olindi, ammo bu safar salibchilarning to'liq nazorati ostida. Talonchilik va qirg'inlar uch kun davom etdi. Tarixchilar asrlar davomida bunday buzg'unchi va shafqatsiz munosabatni hech qachon ko'rmaganliklarini yozadilar. Ba'zilar, hatto, arablar va turklarni salibchilardan ko'ra insonparvarroq deb topdik, deyishdi. 1204 yilda Istanbulda Lotin qirolligi mana shunday tashkil topdi.

Hamma narsaga qaramay, Vizantiya tizimi imperiya bo'lmasa, feodal tarzda yashashni davom ettirdi. Shunday qilib, ba'zi ma'muriyatlar Vizantiyaning Istanbul tashqarisidagi hududlarida, to'g'rirog'i Marmara mintaqasida tashkil etildi. Bolqondagi ikki hudud salibchilar qo'mondonlariga berildi. Bular Makedoniya va Frakiya qismlarini o'z ichiga olgan Saloniki qirolligi va Morea knyazligi edi. Anadoluda Vizantiyaning merosxo'ri bo'lish burchini chinakamiga qabul qilgan hududlar bor edi. Bulardan birinchisi Trabzon podsholigi, ikkinchisi esa Iznik podsholigi edi. Ma'lumki, Trebizond qirolligi salibchilar Istanbulni egallashidan oldin mavjud edi. Bu Vizantiya hududi edi, lekin uni Komnenos avlodlari

boshqargan. Iznikda III. Aleksiosning o'g'li "Despot" sifatida hukmronlik qildi. Epiros despotligi yana bir Vizantiya vorisi ma'muriyati edi. Saljuqiylar Istanbulda Lotin qirolligi bilan juda yaxshi til topishgan, deyish mumkin emas. Chunki III. Aleksios Istanbuldan qochib, Koniya keldi. Bu hududlar o'rtasida nafaqat lotin yoki salibchilar, balki o'zaro ham kuchli ziddiyat mavjud edi. G'iyosettin Keyhüsrev, ayniqsa, avvallari Saljuqiylar xizmatida bo'lgan sobiq Danishmend janoblari va Sulaymonshohdan keyin yoshligida sulton bo'lgan Sulton III. Qilicharslon hukmronligidan norozi bo'lganlarning iltimosi bilan 1205 yilda yana sulton bo'ldi. Trabzondagi Yunoniston davlati Anadoludagi faol savdoga putur yetkazish uchun ba'zi harakatlar qildi. Keyin Samsunni o'z hududiga qo'shib olishga harakat qildi. Shundan so'ng Iznik hukmdori Laskaris bilan shartnoma tuzgan Keyhüsrev Samsunda Trabzon xalqini mag'lub etdi (1206). Qora dengizdagi savdoni shu yo'l bilan ta'minlagan Keyhusrev ham O'rta yer dengizi uchun ham shunday qilmoqchi edi. Shu sababdan u Antaliyaga yuzlandi. Italiya yetakchisi hukmronligi ostidagi Antaliyani qamal qildi. Kiprdagi yunon ma'muriyati buni oldini olishga harakat qilgan bo'lsa-da, saljuqiylar oxir-oqibat shaharni egallab olishdi. Shuningdek, ular savdoni davom ettirishni ta'minlash uchun Kipr bilan shartnomalar tuzdilar. Savdoga katta ahamiyat bergan Sulton Anadolu uchun ham xuddi shunday xatti-harakatni ko'rsatdi. Ilgari Saljuqiylar hukmronligi ostida bo'lgan Marosh Ayyubiylar qo'lga o'tdi. Qolaversa, armanlar o'zlarini o'z mintaqalaridagi tijorat faoliyatiga to'sqinlik qiladigan tarzda tutishgan. Marashni yana Saljuqiylar hukmronligi ostiga olgan Keyxusrav armanlar ustiga yurish qildi. Pyotr qal'asi qaytarib olindi. Armanlar tinchlikni istab, saljuqiylarga bo'ysundilar. Ayni paytda Iznik ma'muriyati o'z kuchini oshirgan edi. Keyxusrav bundan mamnun emasdi. Bundan tashqari, Konyada III. Aleksios ham Nikea taxtiga nomzod edi. Bu Keyxusravga ma'qul keldi. Istanbulda Lotin ma'muriyati bilan kelishuv tuzib, Iznikga yurish qildi. Ikki qo'shin bugungi Isparta viloyati chegaralari ichida joylashgan Antioxiya qadimiy shahri yaqinida uchrashdi. Keyxusravning o'limi urushda kim g'olib yoki yutqazganidan muhimroq bo'ldi. Chunki, ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, saljuqiylar Iznik ma'muriyatida g'alaba qozongan (1211).

Literature

1. Asosiy Britannica umumiy madaniyat entsiklopediyasi, Ana nashriyoti va san'at mahsulotlari marketingi sanoat va savdo MChJ, Istanbul, 1994 yil.
2. Gregori, Timoti, Vizantiya tarixi, John Wiley & Sons Ltd., G'arbiy Sasseks, 2010 yil.
3. Choniates, Niketas, Historia (Yuhanno va Manuel Komnenos davrlari), Turk Tarix Jamiyati nashriyoti, Anqara, 1995.
4. Komnenos, Anna, Aleksiad, Vizantiya tarixi, John Wiley & Sons Ltd., G'arbiy Sasseks, 2010 yil.
5. Merchil, Erdog'an, Musulmon-Turk davlatlari tarixi, Turk Tarix Jamiyati bosmaxonasi, Anqara, 1997.
6. Ostrogorskiy, Georg, Vizantiya davlati tarixi, Turk Tarix Jamiyati nashriyoti, Anqara, 1999 yil.
7. Rays, Tamara Talbot, Saljuqiylar, Temza va Gudson, London, 1961 yil.
8. Sevim, Ali, Saljuqiylar davrida Anadoluning zabt etilishi, Turk Tarix Jamiyati nashriyoti, Anqara, 1993.
9. Basic Britannica Basic Education and Culture Encyclopedia, Ana Publishing and Art Products Marketing Industry and Trade Inc., Istanbul, 1992.
10. Turan, Usmon, Turkiya Saljuqiylar davrida, Turan Neşriyat ve Matbaacılık Kollektif Şirketi, Istanbul, 1971 yil.